

*В.П. Прадун, д-р екон. наук, доц.,
Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядаються основні проблеми забезпечення конкурентоспроможності банківської системи в умовах глобалізації світової економіки. Визначені основні характеристики конкуренції в банківській сфері. Розглянуто типи банків, які утворюються під дією процесів глобалізації. Визначені основні важелі, що забезпечують конкурентоспроможність банківського сектора.

Ключові слова: конкурентоспроможність, банківський сектор, банківські послуги, капіталізація, оптимальна структура банківського сектора, структура активів, глобалізація.

Постановка проблеми. Глобалізація набуває вирішального значення: саме вона визначатиме стан світової економіки, впливатиме на фінансову політику, особливо у країнах, що активно долучилися до ринкових перетворень власної економіки. У свою чергу, відкритість економіки й глобалізація висувають перед кожною країною проблему глобальної конкуренції. Зрозуміло, зазначений процес вплине і на подальший розвиток банківської системи.

Новітні тенденції у міжнародній економіці створили умови для докорінної зміни процесу інтеграції банківського капіталу, привели до виникнення нових форм монополістичних зв'язків у глобальному масштабі. У результаті виникли транснаціональні банки з чисельними іноземними підрозділами у провідних міжнародних фінансових центрах. Зазначений процес відбувається в останні роки і в Україні – особливо з припливом іноземного капіталу в банківську систему, підвищенням вимог до існування системи банківського нагляду (Базель II).

Банківська система України, незважаючи на труднощі, обумовлені політичною ситуацією в державі, посилення нестабільності валютного, фінансового ринків, протягом 2005 року розвивалася більш динамічно, ніж інші сегменти економіки. Однак проблема конкурентоспроможності банківської системи країни залишається невирішеною, тим більше з огляду на динаміку розвитку світових банківських систем. Тому на сьогодні сформувалася об'єктивна потреба у поглиблених наукових дослідженнях проблем управління діяльністю банків, серед яких проблема управління конкурентоспроможністю посідає важливе місце.

Аналіз останніх публікацій. Питання розробки стратегії конкурентоспроможності банківської системи завжди привертала увагу економістів, котрі досліджують проблеми підвищення ефективності функціонування банківської сфери.

Великий внесок у структурний аналіз проблем розробки стратегії конкурентоспроможності банків зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Портер, А.М. Тавасієв, І. Ковзанадзе, Р.А. Фатхутдінов, Л. Бондаренко, Т. Гірченко, Ю. Заруба, Г. Карчева, О. Кіреєв, Ф. Шпиг, І. Фомін.

Дослідженню інтеграційних процесів в банківській системі та впливу глобалізації присвячено наукові праці З.М. Васильченко, В.П. Клочка, С.М. Козьменка, М.І. Крупки, Л. Рожок, М.А. Лауфера, Д. Полозенка, Л.А. Яременка та ін.

Мета статті – дослідження передумов забезпечення конкурентоспроможності банківської системи в умовах глобалізації світової економіки.

Виклад основного матеріалу. Особливості банківської конкуренції у світі на сучасному етапі зумовлені змінами, що відбуваються на фінансових ринках. Однією з них є посилення інтенсивності та ускладнення форм конкуренції між фінансовими посередниками.

Для визначення характеристик конкурентоспроможності банківської системи доцільно надати визначення процесу глобалізації, яка спричиняє зміну структури банків у світовому господарстві.

Під глобалізацією слід розуміти об'єктивний процес інтеграції значної частини капіталу різних країн, посилення їхньої взаємозалежності. На сьогодні можна виділити чотири групи банків, які здійснюють міжнародні операції.

Перша група – банки, які мають лише невелике іноземне відділення, на котре припадає незначна частка активів, прибутків. Такі відділення, звичайно, фінансують торговельні угоди, разові валютні операції, підтримують обмежені кореспондентські відносини з іншими банками.

Друга група вирізняється тим, що міжнародні операції починають приносити від 10 до 55 % їхніх прибутків, однак статусу конкурентоспроможного міжнародного банку вони не набувають.

Іноземна мережа таких банківських установ частіше має підлеглий характер щодо головного офісу і в цілому виконує пасивну роль. Операції, що проводять ці банки: проведення оптових валютно-кредитних операцій.

Третя група – міжнародні банки, які за своєю суттю є транснаціональними банківськими угрупованнями. Результатом їх діяльності є прибуток від операцій на міжнародному ринку фінансових послуг, що сягає 25-35 % загального прибутку банку. Одним із головних у стратегії такого банку є показник доходу на вкладений за кордоном капітал. Ці банки є визнаними лідерами при створенні міжнародних консорціумів банків, організації фінансування великих престижних проектів. Міжнародні підрозділи такого типу банків являють собою “банк у банку”, мають значну вагу в сукупній системі управління усією монополією.

Четверта група – глобальні банки. У межах глобального банку окремі міжнародні операції не виділяються, вони ніби не мають самостійного значення. Стратегією діяльності таких банків виступає потенційна прибутковість певного ринку незалежно від місця розташування, отримання конкурентних переваг на цьому ринку, підвищена привабливість угод для конкретних клієнтів.

Таким чином, еволюція банківської сфери розвинених країн відбувається не від транснаціональних банків до міжнародних банків, а від установ з елементами транснаціональних банків до глобальних банків із яскраво вираженим за власністю ядром, глобальною операційною стратегією. До таких банків можна віднести: Goldman Sachs, Merrill Lynch, Smith Barney [7].

Для визначення критеріїв забезпечення конкурентоспроможності банківської системи України слід виходити з того, що конкурентоспроможні переваги залишаться за глобальними банками, які зможуть гарантувати міжнародний підхід до інформаційного забезпечення, створити внутрішньобанківську інтегровану систему страхування ризиків, значно скоротити операційні витрати за рахунок застосування сучасних засобів телекомунікацій. зміцнитися на ринку спеціалізованих послуг, виробити власну незалежну стратегію зростання.

Слід зазначити, що загальні тенденції розвитку банківської конкуренції на національних ринках набувають певних особливостей. Характер конкуренції в будь-якій сфері діяльності визначається множиною факторів, які, за визначенням М. Портера, формують “сили конкуренції” [5]. Розроблена ним концепція “п’яти сил конкуренції” стала класичною при аналізі конкурентного середовища. До цих рушійних сил належать: суперництво між наявними конкурентами; вплив конкурентів та їх здатність торгуватися; вплив постачальників та їх здатність торгуватися; загроза появи нових конкурентів; загроза з боку товарів-субститутів.

Значення кожної з п’яти сил змінюється залежно від окремої галузі і визначає, у підсумку, загальну галузеву прибутковість. Єдиною умовою практичного застосування цієї концепції є наявність конкурентного ринку, відносини на якому формуються під впливом об’єктивних ринкових чинників. На наш погляд, зазначену концепцію можна взяти за методологічну основу аналізу банківської конкуренції та трансформувати її до особливостей існування банківської системи. Основні характеристики банківської конкуренції представлені на рисунку 1.

Рис. 1. Основні характеристики банківської конкуренції

Кількість та співвідношення конкурентних сил на ринку визначається збільшенням кількості конкурентів на ринку, що підвищує конкретність на ньому і свідчить про його привабливість. Стабільність структурної компоненти суперників на ринку визначає також інтенсивність конкуренції. Узагальнюючою характеристикою конкурентної значущості банку може виступати показник його капіталу. В Україні рівень капіталізації банків досить різноманітний, що й зумовлює існування різних конкурентних груп.

Безперервний процес фінансової глобалізації та лібералізація режиму міжнародного руху капіталу, зростання конкуренції в банківській сфері та розвиток банківських інновацій призвели до прискорення процесів капіталізації та концентрації в банківській сфері. Консолідація банківського капіталу стала визначальним явищем як у світовій економіці, так і в економіці України.

Якщо порівнювати вітчизняну банківську систему із системами зарубіжних країн, то частка банківських активів у ВВП України складає 40 %, Німеччини – 200 %, Великобританії – 130 %, країн Східної Європи – 80-90 %.

Середньорічний темп приросту капіталу становить 25,32 %, зобов'язань – 40,82 %, активів – 39,06 %, тобто темпи зростання капіталу відстають від темпів збільшення активів [3]. Аналізуючи сумарний розмір капіталу української банківської системи, який на сьогодні склав приблизно 17 млрд. грн., тобто менш ніж 5 % від ВВП, слід зазначити, що цей рівень є низьким порівняно із зарубіжними країнами, тоді як сумарний капітал банків Німеччини, наприклад, перевищує 14 % від ВВП. Це свідчить про те, що для того, щоб і надалі нарощувати такими темпами активні операції, зокрема кредитні, банки змушені відповідно формувати свої пасиви, прискорюючи нарощування капіталу (рис. 2).

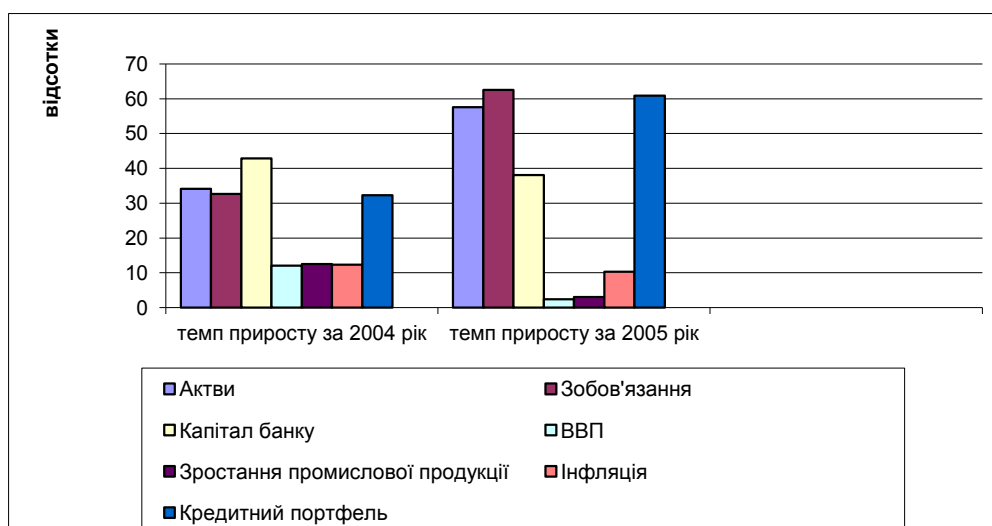

Рис. 2. Динаміка розвитку банківського сектора та економіки України в 2004-2005 рр.

Темпи зростання активно-пасивних операцій утримували переважували темпи економічного зростання в країні в цілому. Так, за 2005 рік обсяги активів банків збільшилися на 57,6 % (за 2004 рік – на 34,1 %), кредитного портфеля – на 60,9 % (32,3 %), зобов'язань – 60,9 % (32,3 %), а ВВП – 2,4 % (12,1 %). При цьому слід зазначити про зменшення темпів росту капітальної бази банківської системи у 2005 році, які склали 38,1 % проти 42,9 % у 2004 році, що свідчить про проблемні питання у капіталізації банків.

Зауважимо, що відставання темпів нарощування капіталів вітчизняних комерційних банків від темпів зростання їхніх активів перетворюється на стійку тенденцію (табл. 1).

На сьогодні залишається актуальною проблема відставання темпів капіталізації банків від темпів зростання їх активів, хоча фактичний рівень адекватності капіталу становить близько 15 % (при нормативному значенні 10 %). За останні декілька років приріст банківських активів суттєво перевищував відповідне зростання капіталу, а середній рівень нормативу його адекватності знизився з 21 до 15 %, що свідчить про неможливість збільшення капіталу, оскільки банки будуть змушені для підтримки вказаного нормативу зменшувати обсяги кредитування.

Таблиця 1

Активи і капітал банків України у 2000-2005 рр.

Показники	2000 р.	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Чисті активи, млн. грн.	37129	47591	63896	100234	134348	213878
Темпи зростання, %	–	128,2	134,3	156,9	134,0	159,1
Балансовий капітал, млн. грн.	6507	7915	9983	12882	18421	25451
Темпи зростання, %	–	121,6	126,1	129,0	143,0	109,8
Статутний капітал, млн. грн.	3671	4573	5998	8116	11605	16111
Темпи зростання, %	–	124,5	131,2	135,3	143,0	138,8
Адекватність регулятивного капіталу, %	15,53	20,69	18,01	15,11	16,81	14,95

Темпи зростання ринку. При швидкому зростанні ринку попит постійно підтверджує пропозицію, що дає можливість суб'єктам отримувати зростаючі прибутки, не торкаючись інтересів конкурентів. В Україні зазначена характеристика на сьогодні проявляється через стрімкий приплив іноземного капіталу в банківську систему.

Таблиця 2

Банки з іноземним капіталом у загальній структурі банківських установ України у 1991-2005 рр. [1, с. 158-161]

Роки	Загальна кількість банків, од.	Кількість банків за участю іноземного капіталу, од.	Кількість банків зі 100 %-ним іноземним капіталом, од.	Частка банків з іноземним капіталом	Частка банків зі 100 %-ним іноземним капіталом
1991	76	–	–	0	0
1992	133	–	–	0	0
1993	211	–	–	0	0
1994	228	12	1	5,3	0,4
1995	230	12	1	5,2	0,4
1996	229	14	2	6,1	0,9
1997	227	22	6	9,7	2,6
1998	214	28	9	13,1	4,2
1999	203	30	8	14,8	3,9
2000	195	31	7	15,9	3,6
2001	189	28	6	14,8	3,2
2002	182	20	7	11,0	3,8
2003	183	20	7	10,9	3,8
2004	182	19	7	10,4	3,9
2005	186	23	9	12,3	4,8

Слід зазначити, що впродовж останніх років спостерігається тенденція до зростання частки іноземного капіталу, зокрема російського, в сукупному банківському капіталі України. Зацікавленість інвесторів пов'язана, в першу чергу, зі стабілізацією економічної ситуації. На банки зі 100-відсотковою участю іноземного капіталу припадає незначна частина сукупного статутного капіталу і активів банківської системи України, що становить 4,5 % від усього банківського капіталу. За даними НБУ, станом на 01.01.2006 на території України зареєстровано 186 комерційних банків. Серед створених за участю іноземного капіталу діють 23 банківські установи, або 12,3 % від загальної їх кількості, в тому числі 9 банків, або 4,8 % від загальної кількості – зі 100 %-ним іноземним капіталом.

На наш погляд, державним органам управління необхідно розробити ряд заходів щодо унеможливлення процесу повного знищення національного банківського капіталу, зокрема, розробити системи злиття і поглинання банків, встановити певні обмеження на приплив іноземного капіталу на найближчі п'ять років, розробити певні норми поведінки іноземних банків на території України з урахуванням специфіки вітчизняного банківського сектора з метою збереження конкурентоспроможності національної банківської системи.

Ступінь диференціації послуг. Диференціація банківських послуг здійснюється внаслідок надання їм характеристик, відмінних від аналогічних продуктів та послуг інших банків. Чим менше послуги конкурентів відрізняються одна від одної, тим більшою буде конкуренція на ринку.

Ступінь доступності ринкової інформації. Прозорість інформації про конкурентів виступає чинником підвищення конкуренції. На ринку банківських послуг України інформація зараз є важкодоступним економічним ресурсом. Це один із найсуттєвіших факторів, що послаблює банківську конкуренцію.

Стратегія значимості ринку. Банківська сфера належить до ключових стратегічно найбільш значимих сфер економіки, що зумовлює високу потенційну інтенсивність конкуренції.

Вихідні бар'єри. Вихідними бар'єрами можуть бути: необхідність списання великих інвестицій, значні втрати при ліквідації діяльності, небажання втратити позитивний імідж, протидія уряду, протести контрагентів. На наш погляд, виходячи з ситуації, що склалася в банківській системі України відносно припливу іноземного капіталу, доцільно встановити вихідні бар'єри і для іноземних банків, які припиняють свою діяльність для запобігання вивезенню банківського капіталу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підводячи підсумки аналізу передумов конкуренції в банківській системі України, слід зазначити, що найбільш конкурентними сегментами банківського ринку є розрахунково-касове обслуговування, депозитна діяльність, інвестиційне посередництво та кредитна діяльність, яка стає все більш динамічною. Поняття конкурентного ринку має безпосереднє відношення до конкретного товару, послуги або виробника, який виробляє монопродукцію. Проблема оцінювання і забезпечення конкурентоспроможності банківської системи може бути вирішена лише за умови обґрунтованого визначення меж конкурентного ринку і з'ясування кількості та складу діючих на ньому контрагентів.

При цьому треба враховувати вплив глобалізаційних процесів з огляду на наступні фактори:

- подальша адаптація банківського законодавства України до законодавства Європейського Союзу;
- виконання вимог FATF та Базельського комітету з банківського нагляду щодо ідентифікації клієнтів і запобігання використанню банків для здійснення недобросовісної фінансової практики;
- врахування форм інтеграції: присутність іноземного капіталу у банківській системі України; присутність українських банків на території інших держав завдяки створенню філій, дочірніх банків та представництв; встановлення і ведення прямих кореспондентських рахунків між українськими й закордонними банками для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання і виконання власних функцій; членство українських банків у міжнародних банківських організаціях, міжнародних платіжних системах; співробітництво на рівні Національного банку України та центральних банків інших країн і міжнародних фінансових організацій.

Список літератури

1. Бюлетень Національного банку України. – 2006. – № 2. – 167 с.
2. Заруба Ю. Особливості розвитку банківської конкуренції в Україні // Банківська справа. – 2003. – № 6. – С. 23-24.
3. Информационное обеспечение управления конкурентоспособностью / Под ред. проф. С.Г. Светулькова // www.Marketing.spb.ru.
4. Кіреєв О., Заруба Ю. Підвищення конкурентоспроможності банку: стратегічний підхід // Вісник НБУ. – 2002. – № 4. – С. 24-27.
5. Портер Майкл Э. Конкуренція. Пер. с англ.: Учеб. пособие. – М: Издательский дом “Вильямс”. – 2000. – 480 с.
6. Тавасиев А.М., Ребельский Н.М. Конкуренция в банковском секторе России: Учеб. пособие для вузов. – М.: ЮНИТИ–ДАНА, 2001. – 304 с.
7. Тигіпко С. Конкурентоспроможна банківська система: можливості досягнення та забезпечення в Україні // Банківська справа. – 2005. – № 2. – С. 66-67.
8. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление. – М: ИНФРА-М, 2000. – 321 с.

9. Федулова Л.І. Менеджмент банку та конкурентоспроможність // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 5. – С. 48-50.
10. Фомін І. Рейтингова оцінка комерційного банку в системі діагностики його конкурентоспроможності // Вісник НБУ. – 2002. – № 4. – С. 13.
11. Шпиг Ф., Волошко І. Аналіз конкурентоспроможності банків України // Економіст. – 2002. – № 12. – С. 58.

Summary

The basic problems of providing of competitiveness of the banking system in the conditions of globalization of world economy are examined in the article. Certain basic descriptions of competition in a bank sphere. The types of banks, which appear under action of processes of globalization, are considered. Certain basic levers, that provide the competitiveness of bank to the sector.

Отримано 03.05.2006

Прадун, В.П. Забезпечення конкурентоспроможності банківської системи України в умовах глобалізації економіки / В.П. Прадун // Вісник Української академії банківської справи.- 2006.- № 2.- С. 3-8.